

OLVASÓNAPLÓ

KÉT GYŰJTEMÉNYES KÖTET

NOVELLAIRODALMI MUNKÁK KISTŰKRE

Különös ajándék. Jugoszláviai magyar elbeszélők antológiája.
Forum, Újvidék, 1975.

A jugoszláviai magyar elbeszélők *Különös ajándék* című gyűjteményes kiadványa több szempontból is különös ajándék a jugoszláviai magyar prózairodalom kedvelői számára. Jelentősége mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy a válogatás első ízben ad lehetőséget a novellairóink által művelt stílusirányok egyidejű vizsgálatára és ezáltal annak felmérésére is, hogy a gyűjteményben kulcsfontosságú művekként szereplő elbeszélések a vajdasági létformák mely kérdéseit érintik, illetve a vajdasági életnek melyek azok a területei, ahol novellairodalmunk még nem produkált komolyabb művészi igényű és az egyéni feldolgozásmód elveit érvényesítő alkotást. Nem tévedünk tehát, ha a *Különös ajándékot* amolyan novellairodalmi kistűkörnek nevezzük, amelyben meglátható és eredményesen nyomon követhető egész eddigi szépprózai ténykedésünk főbb vonulata, hiszen a válogatás Szirmai Károly elbeszéléseivel kezdődően minden számba vehető novellistánk bemutatására vállalkozik.

A kötet kapcsán ugyanakkor alkalom kínálkozik a jugoszláviai magyar elbeszélések tipikus vonásainak megismerésére is, más szóval tehát annak a korántsem jelentéktelen kérdésnek a megközelítésére, amely arra keres választ, hogy szépprózánkban mik is tulajdonképpen a jellegzetes vajdasági égtáj hangulatának, különös életizének hordozói.

E téma komolyabb tanulmányozást is igényelhetne, félő azonban, hogy a *Különös ajándék* válogatása ilyen szempontból nem nyújthat biztos támaszt, bár a kötetnek — az utószóként mellékelte tájékoztatója szerint — az a legfőbb szándéka, hogy a novellairodalmunkat tartalmi és formai szempontból felrészített művek bemutatásával egyidejűleg az egyes írói pályák sokoldalúságát és színgazdagságát is érzékeltesse.

A válogatás — egészebe véve — még sincs ezzel az ígérettel összhangban. Valamennyi munka ugyanis azonos alaphangulatú: sötét, komor, nyomasztó és pesszimista, holott nyilvánvaló, hogy szépprózánkknak ezt a műfaját nemcsak az ilyen életérzés uralja, és bizonyára az is valószínű, hogy a kissé derűsebb világlátás felé hajló elbeszélések között sem lehetetlen megtalálni a kötetben szereplőkkel egyenrangút, vagyis azt, amelyik tartalmilag csakúgy, mint formailag, újat jelent irodalmunkban. Azt akarjuk ezzel mondani, hogy a szelekciót nem tartjuk eléggé rugalmasnak, és hogy a válogatás alkalmával a kelletnél kissé nagyobb szabadság jutott az egyéni ízlés érvényesülésének, ezért fordult az egész kötet hangulatilag a már említett pesszimizmus felé.

Szembetűnő például, hogy maga Csépe is az ilyen jellegű, helyesebben a halált, az elmúlást idéző novelláival került be a kötetbe, bár mindannyiunk előtt jól ismert, hogy elbeszéléseit a határozott életigenlés, szépprózájának

lényegét pedig az anekdotikus formával való örök kísérletezés jellemzi. Ahhoz, hogy Csépe különös és a maga módján eredeti színfolt irodalmunkban, és hogy novelláinak naiv csodálkozása, ízes stílusa és derűs hangulata jogossá teszi az antológiai szereplésre, természetesen nem fér kétség, ellenben elkerülhetetlen a kérdés: a gyűjteménybe miért nem a csépei életszemlélet jellegzetes példái kerültek be?

Saffer Pál szereplése a gyűjteményben már egészen más jellegű kifogást igényel. Róla tudjuk, hogy nem szépírói alkat, és hogy a novella műfaját — a regényéhez hasonlóan — csak átmenetileg művelte. Alkalma sem volt tehát arra, hogy — mint a többi vajdasági novellista — komolyan elidőzzön a széppróza ezer izgató kérdése mellett. Következésképp saját elbeszélői technikáját sem fejlesztette fel annyira, hogy az egy ilyen jellegű antológia jogos figyelmét megérdemelhetné.

A jugoszláviai magyar elbeszélők gyűjteményes kiadványával való ismerkedésünk során örömmel tapasztaltuk, hogy a válogatók figyelmét a merészebb és a kevésbé megszokott felépítésű, mondjuk úgy, modern novellák sem kerülték el. A *Különös ajándék* ezt az irányt elsősorban Deák Ferenc révén mutatja be, ami lehet, hogy nem éppen a legszerencsésebb választás. Az a véleményünk ugyanis, hogy Deák Ferencnek az antológiában közzétett novellái a forma és a tartalom közötti elkerülhetetlenül fontos összhangot nem teremtettk meg. Novelláit túlságosan is a forma uralja, és ez arra vall, hogy nála nem annyira a mondanivaló, az élmény és az őszinte érzelmi megnyilatkozás részesül előnyben, hanem a külsőségek tudatos és tervszerű rendezése, a kopottas avantgardizmussal való nyílt kokettálás. Magától értetődő, hogy az ilyen elbeszélések nem szolgálhatnak pozitív példaként az egvébként nálunk is valóban honos, sőt nem kevés és nem jelentéktelen eredménnyel rendelkező modern novellairódomal ismertetésekor. Egyszóval: a gyűjteményben szereplő Deák Ferenc-i elbeszélések legfeljebb csak azt érzékeltethetik, hogy szépprózánkban ilyesmi is van, de nem azt, hogy a jugoszláviai magyar elbeszélések modern, formai kísérletekkel barátkozó vonulatának ez az egyik legjellemzőbb és kulcsfontosságú produktuma.

Kevésbé hatnak lelkesítőleg a Holti Mária munkáiból összeválogatott elbeszélések is, nevükön nevezve: a „lombik-novellák”, amelyek ugyan tükörképei a szerző lelki alkatának, de amelyek — véleményünk szerint — túl erőtlenek és túl jellegtelenek az antológiai szereplésre. Tulajdonképpen olyan elbeszélések ezek, amelyeknek csupán a nyelvezetük illik egy ilyen reprezentatív válogatásba, de nem tartalmi és formai megoldásaik. Annál is inkább, mert ezeknek az írásoknak vajdasági valóságunkhoz és az itteni emberek életéhez vajmi kevés közük van.

Nem ez a véleményünk Herceg Jánosnak, Giornak, Vardának, Brasznónak és Németh Istvánnak az antológiában helyet kapott munkáiról, amelyek ezúttal is azt igazolják, hogy jelenkori novellairódomunknak ők a legrangosabb, a legtöbb tiszteletet megérdemlő képviselői. Kár, hogy ezek az elbeszélések csak elvétve érintik égtájunk tipikus munkássorsának problémáit, vigasztaló, azonban, hogy általuk nem a sokaknál tapasztalható élménytelenség jut érvényre, hanem legfőképpen a vajdasági falu és parasztlelet megannyi lényeges mozzanata, sőt ezen túlmenően a városi lakosság legkülönbözőbb rétegeinek, típusainak, alakjainak jellemrajza.

A jugoszláviai magyar elbeszélők gyűjteményes kiadványáról formált általános véleményünk tehát az, hogy ha a kötet gondozói kevésbé törekedtek volna az egyéni ízlés érvényesítésére, az olvasó is és az ezzel a kötettel beinduló esetleges antológiatorozatunk is minőségileg többet kapott volna.

VERSHASONLÓSÁGOK ÉVE

Versek éve 1975.

Forum, Újvidék, 1975.

A jugoszláviai magyar versirodalom iránt érdeklődők bizonyára felfigyeltek arra a szokásosnál lényegesen élénkebb fogadtatásra, amelyben a *Versek éve 1975* című, nemrég megjelent Forum-kiadvány részesült. Azért emlegetjük a meg-

szokottnál nagyobb érdeklődést, mert irodalmi életünk legtöbb terméke valójában csak elvétve talál kellő visszhangra és vált ki olyan parázs közvitát, mint az említett kötet, amely harminckilenc versírójával igazi eseményné tette irodalmunkba való bevonulását.

A kiadvány eseményszerűségét már csak azért sem hagyhatjuk említetlenül, mert a Domonkos István, Pap József és Tolnai Ottó szerkesztésében közzétett versek azzal, hogy hosszú idő után most ismét a jugoszláviai magyar líra kérdését állították a figyelem és az érdeklődés középpontjába, annak lehetőségét is felkínálták, hogy az itteni „hétköznapi” versirodalom egy eddigénél körültekintőbb vizsgálatnak, felmérésnek és kiértékelésnek is tárgya legyen. Tapasztalatunk szerint a *Versek éve 1975* című kötetre ráirányított figyelem azonban megrekedt a gyűjtemény pusztá koncepciójának megvitatásánál, nem jutott el tehát még addig sem, hogy égtájunk jelenkori lírájának alapvető és általános érvényű problémáit sürgős témaként legalább csak felvesse. A könyv megjelenése körül rögtönzött mozgolódások — meglehet, hogy nem szándékosan, de minden jel szerint — csupán a valóság megszépítését. A helyzet igazi állásának megmésztását és a felszínes látszaterdeklődés celiit szolgálták, hiszen a kötet nyújtotta alkalom kapcsán — Bori Imre fejtegetésein kívül — eddig, még egyetlen más munka sem tett valamirevaló kísérletet legfrissebb líránk kérdéseinek kimerítőbb igényű megközelítésére.

A *Versek éve 1975* című kiadvány koncepciójára vonatkoztatott nagyobbára elmarasztaló megjegyzéseket és észrevételeket — a gyakorlati hasznosítás lehetőségének érdekében — a gyűjtemény megjelentetését megelőző vitákon és előkészítő megbeszéléseken kellett volna tisztázni, kevésbé utólag, amikor már a felmutatott kész szellemi termék végső kiértékelése és kritikai felmérése, irodalomtörténeti helyének, fontosságának meghatározása a cél és a feladat.

Úgy véljük, hogy az adott körülmények között pillanatnyilag csak a kötet műhelyjellegére tett szerzői utalások érinthetők ilven szempontból, de azok sem abban a formában, ahogyan egyesek hozzászólásaikban tették. Mert voltak, akik a kötetből most utólag, a gyűjtemény műhelyjellege ürügyén — nem a legszerencsésebb módon, de mindenesetre félreérthetetlenül — az elsődleges értelemben vett alkotói műhellyel járó bejavításokat, szerzői módosításokat és a versírást kísérő természetes sor-, szó- és gondolatváltoztatások precíz feltárát kérték számon. Mi ezt a problémát egy egészen más szempontból vizsgáljuk. Szerintünk a kötetrel kapcsolatos ilyen iránvú kérdés csakis egyféleképpen fogalmazható meg, éspedig úgy, hogy versirodalmunk, amelynek — köztudottan — nagyon kis számban vannak egyéni világszemlélettel, egyéni hanggal és sajátos versírói érzékkel megáldott művelői, vajon részlegé az olyan kiadványra, mint amilyen a *Versek éve 1975* című? Ez a kérdés annál inkább teljes érvényű, mert a kötetben az idősebb, kiforrottabb kéltőnemzedékhez tartozó lírikusok verscsokrával szemben a legfiatalabbaknak, illetve azoknak a kezdő poétáknak a próbálkozásai, többnyire üdvetlen és pusztá utánzáson alapuló kísérletei vannak túlsúlyban, akiknek alkotói műhelyük még csak épülőben van, tehát nincs is hova bepillantnunk.

De ha már ehhez a problémához érkeztünk, akkor tulajdonképpen közelébe kerültünk a kötet verseinek minőségi kiértékeléséhez is, aminek eredménye kevésbé mondható derűt keltőnek líránk jelen helyzetét illetően. Mert hár a kötet összesen harminckilenc szerző versét tartalmazza, mégis mindenképp az egysíkúság, illetve az egyes versek hallatlanul nagy hasonlósága a leginkább szembeütő, ami azt jelenti, hogy a gyűjteményben az egyéni ízzel fűszerezett lírának szinte alig találhatjuk nyomát. Vegyünk csak például néhány költőnk-től, versíróinktól néhány sort, verstöredéket az azonos képek és a rendszeresen ismétlődő rokon gondolatok mögött meghúzódó száfényes, nem a vérbeli költészet színpadára illő, élménytelen élmények igazolására.

„Ecezfánk három ága
Kettő között nyúlik az ég
Kiürült szobában várok
Ajtót ablakot rám csap a szél”

(Fehér Kálmán: Rám rohand csillagok)

„Zárt ajtók, ablakok.
Penészes falak,
Romlott levegő.

Kikeltek a repülőhangyák.” stb.

(Veszteg Ferenc: Fekete pép)

„Mesteremnek sem ellenére, sem tanácsára
a zsalugáért egyetlen erőteljes mozdulattal szét-
löttem. Megvilágosodtak szobámban
a tárgyak, a falakon az eddig láthatatlan képek.
Az ítélet visszavonhatatlan és kegyetlen:
életfogytiglan beszédre kényszerítve.

(Böndör Pál: Életfogytiglan)

„Hajnali ötkor
kinyitom az ablakot.
Vörös szemhéjakkal.
Angyalporos szemhéjjal.
A mézeskalács szerszámmal
ablakot szakítok.”

(Tari István: Hajnali ötkor)

Hangsúlyozzuk, hogy a fent idézett soroknak nem az azonos tárgyi vilá-
guk érdemel figyelmet elsősorban — felvonultatásukat és a velük való példá-
lózást sem csupán ennek alapján tartottuk szükségesnek —, hanem mindenek-
előtt a versek azonos élményi lokalizációja, nem kevésbé azonos szellemköre,
képi megfogalmazási technikája, ami — feltételezhetően — korántsem kerülne
ennyire előtérbe, ha a sorok, minden egyes szerző esetében, mélyebb gondo-
latokat, versbeli feldolgozásra jobban érdemesült benyomásokat tartalmaznának.
Nem kétséges, hogy az ilyenfajta egysíkúság a költészetünkben uralkodó nagy
témahiánynak és a „költővé válás” hallatlan mértékben felfokozott művi indi-
tékainak tudható be. Irodalmunkban a líra műfaja élvezi a legnagyobb nép-
szerűséget, amit pillanatnyilag a *Versek* évében felsorakoztatott versírók igen
népes tábora is igazol, ennek ellenére, vagy talán éppen e túlnépesség miatt,
líránk mégsem mondható gazdagnak, sőt — a tapasztaltak alapján — egyre
inkább azt vagyunk kénytelenek hangsúlyozni, hogy költészetünk — tematikai
szempontból — zátonyra futott, és hogy versíróink — hajótöröttekhez hason-
lóan — csupán az évekkel ezelőtt összehordott tartalékból éltetik versírói
vágyaikat. Következésképp líránk képalkotásának, stilisztikai jegyeinek és egész
formai világának fejlődési útján sem mutatkoznak ez idő szerint komolyabb és
hosszabb távú megoldásokat ígérő lehetőségek. Mert lényegesen kisebb
volna a gondunk, ha költészetünk sorsát a témahiány mellett az alkotók több-
ségének egyforma verselési módja is nem veszélyeztetné. De — mint már mondtuk
— szembetűnő, hogy líránk termékei nemcsak a nagyobb horderejű élmények
hiányából, hanem még az alkotói benyomások, gondolatok, életbölcseletek meg-
formálásából eredően is, nem egy esetben, azt a látszatot keltik, hogy egyetlen
szerző egyetlen írói korszakának produktumaival állunk szemben. Ennek az ész-
revételünknek megfelelően a *Versek* évében csakúgy, mint a lapok irodalmi ro-
vataiban szereplő, égtájunk líráját bemutató és népszerűsítő költemények között
feltűnően sok a rövid lélegzetű, alig három-négy sorból és mindössze csak

egyetlen gondolatból álló, nem annyira versnek, mint inkább verstördéknek nevezhető alkotás. Távol áll tőlünk ezzel azt mondani, hogy a három-négy soros gondolat az igazi mester keze alatt nem kerekedhet művészi értékű verssé, de ha a Domonkos, Pap és Tolnai szerkesztésében összeállított gyűjtemény ilyen minta szerint készült darabjait vesszük vizsgálat alá, arról kell meggyőződnünk, hogy — bár a verselésnek ezt a formáját nálunk igen sokan művelik — mégis ritka az olyan miniatűr, amely igényességre és gondolati mélységre törekszik, tehát az olyan, amely kurtasága ellenére is komoly versnek minősíthető. Az alkotói élmény ilyen megformálásáért tett sikertelen kísérletek illusztrálásaként álljon előttünk a *Versek évének* néhány miniatűr darabja.

*„a falvédőn két bajszos szorítja egymást
izmaikból vér buggyan a legyek alá”*

(Maurits Ferenc: Több mint húszéves csendélet)

*„Hintaló fák közt
Porladó ezüstben
Egy legenda”*

(Utasi Mária: Akvarell)

*„bágyadt utcákon
kűszködő lég-figurák —
kivülük vagyok talán
s szinte már ez is vers”*

(Kósa Jenő: Tördék helyett)

*„Most már mihez fogjak?
A szavak sétára hívtak,
önnön szavaim kézen
fogva vezetnek.
És egyre szabadkozunk:
— Nem, kérem, nem érünk rá.”*

(Koliger Károly: Apró örömök)

A fenti idézetekből is kiténik, hogy versirodalmunk sok tekintetben azonos miniatűrjei — a legtöbb esetben — nem a tömörítés és a gondolatsűrítés alkotói indítékainak hatására veszik fel ezt a formát, hanem mindenekeelőtt szükségből, mert a szerzőnek se ereje, se élményi alapja továbbvinni a felvetett, a megkezdett gondolatot.

Csak sajnálni tudjuk, hogy a jelenkori jugoszláviai magyar líra jellemzőit, könnyen felismerhető sajátosságait behatóbb elemzésre is felkínáló *Versek éve 1975* című gyűjteményben irodalmunk ígértesebbnek vélt versírói közép-nemzedékének képviselői közül csak Domonkos István és Ladik Katalin alkotói egyénisége érdemli meg az érettebb költőknek kijáró figyelmet és tiszteletet. Lehet, hogy a mai jugoszláviai magyar versirodalomra vonatkoztatott ilyen észrevételek után mi is kezdjük hinni, hogy a hiba a kötet összeállítóinak munkájában és a kiadvány koncepciójában van, bár líránk számtalan formában éppen ennek ellenkezőjét igazolja, nevezetesen azt, hogy a baj elsősorban is avantgarde költészetünk területén keresendő.

FEKETE ELVÍRA